

УДК 94 (477) (092)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-3-2>

Володимир МИРОШ,
orcid.org/0000-0002-8835-7607
аспірант кафедри історії імені професора М.П. Ковальського
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Рівненська область, Україна) volodymyr.myrosh@oa.edu.ua

БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ ТА МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ВЗАЄМИН

Метою дослідження є реконструкція взаємин Б. Барвінського з М. Грушевським та з'ясування впливу останнього на становлення учня як історика. Методологія дослідження спирається на застосування принципів (об'єктивності, історизму, холізму, системності, авторської об'єктивності) та методів (узагальнення, аналіз і синтез, порівняння, генетичний, психологічний та типологічний) історіографічного дослідження. Наукова новизна статті полягає у дослідженні малознаної проблеми взаємин Б. Барвінського з М. Грушевським. У підсумку відзначено, що багаторічні взаємини Б. Барвінського з М. Грушевським були позначені відкритістю і динамічністю моделей спілкування. У першому випадку можемо говорити про притаманну всій львівській історичній школі щирість фахового й особистісного діалогу вчителя з учнем, що була головною рисою психологічного клімату цього історіографічного осередку. Як засвідчило листування між істориками, це уможливило відвертий фаховий обмін думками, оперативну взаємодопомогу й емпатію в обговоренні особистісних проблем. Стосовно другого аспекту вкажемо на лабільність комунікативних практик, що передбачала їхню органічну адаптацію до зміни соціокультурної ситуації. Засновник школи уважно відстежував фахове дозрівання Б. Барвінського, вносив у цей процес необхідні корективи і вчасно замінив вчительську опіку партнерським діалогом. Молодший колега, натомість, проніс через ціле життя сформоване у молодості розуміння фундаментальності національного служіння вчителя, допомагаючи йому в численних науково-громадських проєктах (Наукове товариство імені Шевченка, товариство «Просвіта». Українське наукове товариство у Києві). Таке довірливе спілкування помітно інтенсифікувало творчий пошук обох істориків, сприяючи поступу української соціогуманітаристики ХХ ст.

Ключові слова: Б. Барвінський, М. Грушевський, Львівський університет, львівська історична школа, професійне становлення, співпраця, конфлікти.

Volodymyr MYROSH,
orcid.org/0000-0002-8835-7607
Postgraduate Student at the Department named after Professor M.P. Kovalskyi
National University "Ostroh Academy"
(Ostrog, Rivne region, Ukraine) volodymyr.myrosh@oa.edu.ua

BOHDAN BARVINSKY AND MYKHAILO HRUSHEVSKY: RECONSTRUCTING RELATIONSHIP

The purpose of the study is to reconstruct the relationship between B. Barvinsky and M. Hrushevsky and to find out the influence of the latter on the formation of a student as a historian. The research methodology is based on the application of principles (objectivity, historicism, holism, systematicity, authorial objectivity,) and methods (generalization, analysis and synthesis, comparison, genetic, psychological and typological) of historiographic research. The scientific novelty of the article lies in the study of the little-known topic of the relationship between B. Barvinsky and M. Hrushevsky. In the end, it was noted that the long-term relationship between B. Barvinsky and M. Hrushevsky was marked by openness and dynamic communication patterns. In the first case, we can talk about the sincerity of the professional and personal dialogue between the teacher and the student inherent in the entire Lviv historical school, which was the main feature of the psychological climate of this historiographic center. As evidenced by the correspondence between historians, this made possible a frank professional exchange of opinions, prompt mutual assistance and empathy in the discussion of personal problems. With regard to the second aspect, let us point out the flexibility of communicative practices, which required their organic adaptation to changes in the socio-cultural situation. The founder of the school carefully monitored the professional growth of B. Barvinsky, made the necessary corrections in this process and in time replaced the teacher's supervision with a partnership dialogue. The younger colleague, on the other hand, appreciated the fundamentality of the teacher's national service and joined him in numerous scientific and public projects (Shevchenko Scientific Society, Prosvita society. Ukrainian Scientific Society in Kyiv). Such friendly communication significantly intensified the creative search of both historians, contributing to the progress of Ukrainian socio-humanitarian studies of the 20th century.

Key words: B. Barvinsky, M. Hrushevsky, Lviv University, Lviv historical school, professional development, cooperation, conflicts.

Постановка проблеми. В українській історіографії доби національного відродження львівській історичній школі Михайла Грушевського традиційно відводиться особлива увага. Вона зумовлена тим фактом, що саме визначний вихованець київського українознавчого осередку після того, як переїхав до столиці Королівства Галиції і Лодомерії та посів першу в нашій інтелектуальній культурі кафедру історії України (офіційна назва – «друга звичайна кафедра всесвітньої історії» з особливим оглядом минулого Східної Європи), провадив тривалу систематичну працю з підготовки наукової зміни. Власне його вихованці значною мірою визначили зміст і напрямки розвитку української соціогуманітаристики минулого століття на материкових теренах, а після Другої світової війни і в діаспорних українознавчих осередках. В історіографічному плані цей вплив схолярної традиції автора «Історії України-Руси» в багатьох ділянках простежується й по сьогодні.

При вивченні галицької українознавчої школи дослідники одноставно вказують, що успішність її функціонування безпосередньо залежала від сформованих взаємин між учителем та його молодшими колегами (Тельвак, Педич, 2016: 108–142). Модель цих взаємин залежала від багатьох характерологічних і ментальних особливостей представників школи та безпосередньо визначала тривалість і плідність спілкування наставника з вихованцями. З огляду на це, на сьогодні чимало написано про налагоджену комунікацію М. Грушевського з його найвидатнішими студентами С. Томашівським, І. Джиджорою, І. Крип'якевичем і М. Кордубою. Продовжуючи цю традицію нюансування реляцій «вчитель-учень» в контексті осмислення феномену львівської школи українознавців, нижче спробуємо реконструювати взаємини М. Грушевського з його знаним вихованцем Богданом Барвінським (1880–1958).

Мета статті – реконструювати взаємини Б. Барвінського з М. Грушевським та показати вплив останнього на становлення учня як історика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на вищезгадану чималу увагу сучасних історіографів до феномену львівської історичної школи М. Грушевського, проблема взаємин визначного історика з Б. Барвінським тривалий час не потрапляла у фокус уваги дослідників. Ба більше, деякі з них взагалі не включали нащадка давнього галицького шляхетського роду до кола вихованців автора «Історії України-Руси». Вперше до питання взаємин Б. Барвінського з М. Грушевським звернулися автори найбільш авторитетної на сьогодні монографії про львівську історичну школу В. Тельвак і В. Педич (Тельвак, 2013;

Тельвак, 2014; Тельвак, Педич, 2015; Тельвак, Педич, 2015а; Тельвак, Педич, 2015b; Тельвак, Педич, 2016). Втім, в їхніх текстах артикульована нами проблема представлена в загальному ключі з'ясування особливостей психологічного клімату створеного М. Грушевським галицького українознавчого осередку. Цим і зумовлено актуальність теми нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Про час та обставини безпосереднього знайомства Б. Барвінського з М. Грушевським у нас немає конкретної інформації. Проте, можемо аргументовано припустити, що про вихованця В. Антоновича молодий Богдан неодноразово чув з розмов батька і матері ще на початку 1890-х років, адже саме Олександр Барвінський став головним промотором ідеї відкриття у Львівському університеті згадуваної вище кафедри історії України. Коли політикові стало зрозуміло, що запрошений для її заміщення В. Антонович остаточно зрікся пропозиції, він за наполяганням останнього успішно допровадив до професорської номінації його найкращого учня (Тельвак, 2017). Ці події доволі докладно відображені у нещодавно виданому листуванні О. Барвінського з М. Грушевським (Тельвак, Дядюк, 2019).

Більше того, саме О. Барвінський став найближчим помічником М. Грушевського у поладженні численних пов'язаних із переїздом з Києва до Львова справ: винайняв йому житло, умеблював кімнати, підшукав доброго кравця і навіть придбав матрац (Тельвак, Дядюк, 2019: 58). Але оскільки сам О. Барвінський у той час часто виїздив зі Львова до Відня у парламентських і громадсько-політичних справах, опіку над М. Грушевським він делегував дружині та дітям. Так, в своєму листі від 1 вересня 1894 р. політик писав до Києва, що за його відсутності «радо буде Вам [...] помічним мій син й моя жена» (Тельвак, Дядюк, 2019: 58). Оскільки старший син О. Барвінського від першого шлюбу Володимир у той час був уже дорослою людиною зі своїм насиченим життям і мешкав окремо від батька, вочевидь йшлося саме про Богдана. З того ж таки листування знаємо, що М. Грушевський охоче користався цією товариською пропозицією і в перших часах львівського побуту був частим гостем в оселі Барвінських.

З огляду на сказане не дивно, що коли Б. Барвінський в 1898 р. за прикладом і порадою батька вирішив здобувати фах історика у Львівському університеті, він одразу налагодив співпрацю з добре знайомим йому М. Грушевським. Відзначимо, що в той час громадські, а відтак і особистісні взаємини львівського професора з одним із лідерів народо-

вців помітно погіршилися (Тельвак, 2017). Втім, тоді вони ще не набули пізнішої скандальності, тож молодий Богдан, як і більшість початкуючих істориків, ретельно відвідував всі запропоновані автором «Історії України-Руси» курси (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 599: 3; ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 600: 3; ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 601: 3; ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 602: 3). Протягом першого навчального року це були предмети «Історія Руси, давній період» та «Історія Східної Європи в XIII–XIV ст.», другого – «Устрій і культура руських земель в XI–XIII ст.» й «Історія руської культури в XI–XIII ст.», третього – «Галицько-Волинська держава», четвертого – «Історія Великого князівства Литовського до половини XV в.» та «Україна в XVII–XVIII ст.» (ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1693: 1 зв.).

Оскільки Б. Барвінський ще на студентській лаві обрав амбітний шлях дослідника українського середньовіччя, він поряд із лекційними заняттями проявив чималу активність на «Історичних вправах» М. Грушевського (Тельвак, 2016). Науковий семінар автора «Історії України-Руси» він відвідував протягом перших чотирьох семестрів навчання, підготувавши за завданням учителя дві розвідки джерелознавчого плану. Перша мала назву «Король Бела IV і князь Данило та питання австрійської спадщини». Це була студія, що первісно готувалася на семінарі колеги М. Грушевського Людвіка Фінкля, але завершення отримала під керівництвом українського професора. Другою працею стала розвідка «Прешбурзький з'їзд в справі спадщини по Бабенбергах. Причинок до історії великого австрійського безкоролів'я». Остання розвідка в оцінках М. Грушевського виявилася настільки професійно виконаною, що разом із грошовою премією була визнана керівником семінару вартою друку і незадовго була опублікована на сторінках «Записок НТШ».

Про особливості тогочасної творчої співпраці між учителем та учнем ми можемо говорити на підставі їхнього листування, яке відклалося, починаючи з 1903 р. Найчастіше початкуючий історик просить про поради стосовно вибору літератури, доступу до джерельних текстів, особливостей тлумачення їхніх свідчень та под. Також він просить М. Грушевського про оцінку його перших розвідок і, за можливістю, їхньої апробації на зібраннях Історично-філософської секції НТШ, адже це було передумовою подальшого друку на шпальтах «Записок» Товариства. Для прикладу наведемо доволі характерний уривок з листа Б. Барвінського до вчителя: «Звертаюсь до В[исоко] П[оважного] Пана Професора з просьбою, о ласкаве перегля-

нення рукописи, а коли б праця була пригідною до друку в «Записках», о ласкаве зреферованя її на історичній секції в Товаристві. [...] Цілу справу я віддаю вповні в руки В[исоко] П[оважного] Пана Професора й за всякі зарядження, дотикаючі єї буду дуже вдячний. Рівно ж буду вдячний за се, якби В[исоко] П[оважний] Пан Професор ласкаво донесли міні листовно о своїй гадці в тій справі» (ЦДІАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 334: 10 зв. – 11).

Знаний зі свого товариського ставлення до молоді М. Грушевський у відповідь на такі звернення виважено і люб'язно давав професійні поради, що сприяло покращенню наукового рівня розвідок Б. Барвінського. При цьому, що важливо, вказуючи на слабкі місця надісланих для рецензування текстів, професор завжди залишав останнє слово за молодшим колегою, не нав'язуючи йому свого бачення. Для прикладу наведемо реакцію автора «Історії України-Руси» на підготовлену Б. Барвінським для «Записок НТШ» підбірку документів з історії опришківського руху: «В[ельми] поважний Пане! Я думаю, що в інтересі Вашої праці було б її відложити й доповнити. Тепер вона містить досить бідні звістки [...]. Ще один дефект – що кілька ексцерптів дано по руськи, а не в оригінальних виривах. Надрукувати я одначе можу, але в відділі Miscellanea радше. Прошу міні донести, чи жичите собі видрукування тепер (можливо – в кн. II), чи волієте відложити й доповнити» (ВРЛННБ імені В. Стефаніка, ф. 11, № Барв. 3500, п. 99: 1-2). Після остаточного полагодження дискусійних моментів, саме М. Грушевський підшукував для підготовлених Б. Барвінським досліджень відповідних рецензентів, а відтак і готував до друку тексти учня у редактованих ним «Записках НТШ».

Відзначимо, що у віднайдених листах Б. Барвінського його прохання про допомогу не були виявами звичайної учнівської гречності. Молодий історик уважно осмислював учителеві поради та ретельно доопрацьовував свої розвідки. В листах Б. Барвінського ми неодноразово натрапляємо на слова подяки за вказівки та інформацію про врахування зауважень старшого колеги. Наприклад, реагуючи на згадану вище раду М. Грушевського доопрацювати підбірку документів до історії опришківства, Б. Барвінський відповів: «Коли В[исоко] П[оважний] Пан Професор думають, що лучше буде подати звістки в цілости, то я радо відложу працю на пізніше, як буду мати більше часу. Тоді можна буде додати вже й звістки з XVII ст., які маю винотовані. Я сам нерадо вихоплювавбимся наперед з чимось, що могло б опісля дати критикам спромогу до напастий. Дякую проте

уклінно В[исоко] П[оважному] Пану Професорови за прихильну раду» (ЦДІАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 334: 6–7).

Цілком погоджуючись із пропозиціями учителя стосовно зроблених ним фахових зауважень до своїх раних текстів, Б. Барвінський разом із тим був менш поступливим, коли критикували його історичні гіпотези. Ба більше, незважаючи на свій молодий вік і тоді ще скромний науковий досвід, він сміливо ініціював полеміку зі своїми іменитими сучасниками, втім і з М. Грушевським. Очікувано, що це викликало критичні зауваження останнього стосовно історіографічного конструювання молодшого колеги. Для прикладу згадаємо обговорення вже першої опублікованої праці Б. Барвінського «З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі 1250 р.» (1901). Представник київської документальної школи Никандр Молчановський в рецензії відзначив амбітність львівського історика, який в дискусії авторитетних істориків (І. Шараневича, М. Грушевського та М. Дашкевича) стосовно датування з'їзду угорського короля Бели IV з князем Данилом у Прешбурзі запропонував власну гіпотезу. Остання, на думку Н. Молчановського, не враховувала всіх джерельних свідчень і була дещо апіорно сконструйованою (Н. М., 1902: 38).

Таке критичне бачення цілком поділяв і М. Грушевський. Ба більше, він загострив риторику Н. Молчановського, вказавши на спекулятивність історичної гіпотези Б. Барвінського, який без належного обґрунтування відкинув аргументи попередників. Це, вказує львівський професор, робить враження про цілу статтю як «нерозважно написану розвідку». М. Грушевський вказує, що його вихованець грішить апіорністю та зловживає гіпотетичним конструюванням замість ретельної джерелознавчої й історіографічної праці. У підсумку львівський професор відзначив: «Зрештою різні гріхи проти вимогів історичного методу стрічаємо ми й по інших місцях. Саме вже се громадженне можливостей на можливостях, на якій опирають ся виводи автора, тим вимогам не відповідають. [...] Не повинна така детальна аналіза опирати ся й на самих готових курсах, не сягаючи до перших джерел – їх ніде майже не цитує автор. Такі проґрішення против історичної методи тим прикрійше бачити, що молодий автор показує чималу охоту до наукової роботи. А для неї наукова метода потрібна доконче» (Грушевський, 1902а: 12).

Вчителів авторитет змушував Б. Барвінського більш критично ставитися до своїх гіпотез, шукаючи для них переконливіших джерельних

аргументів. М. Грушевський із помітним задоволенням сприймав подібну фахову еволюцію вихованця, коли категоричність неофіта поступалася стриманості досвідченого дослідника. Наприклад, в рецензії на статтю учня стосовно хронології подій Галицько-Волинського літопису, яка містила полеміку також і з поглядами М. Грушевського, львівський професор відзначив: «Вище подану розвідку д. Барвінського я знаю в кількох стадиях її оброблення, й мушу признати, що автор її старанно використовував мої замітки й старався з кожним разом можливо уникнути зроблених йому закидів. Ся остатня редакція стоїть значно вище від перших почерків праці» (Грушевський, 1902b, с. 1).

Зауважимо, що незважаючи на такі доволі суворі оцінки перших проб пера свого амбітного вихованця, М. Грушевський робив це в інтересах самого молодого вченого, чий талант не ставив під сумнів. Більше того, маємо чимало свідчень, що визначний історик пишався потраплянням молодшого колеги саме до його дидактичної орбіти. Доказом цього є часті згадування в публіцистичних виступах львівським професором серед своїх ближчих вихованців імені Б. Барвінського. Такі виступи були реакцією на закиди польської преси на адресу української студіюючої молоді, нібито в ній домінують винятково політикани і крикуни, а не люди з культурними інтересами (Грушевський, 1907).

У свою чергу, Б. Барвінський відвзаємнював таке щире ставлення до себе з боку старшого колеги. Наприклад, коли йому вдалося остаточно уникнути служби в австро-угорській армії, молодий історик про цю важливу для себе подію першим повідомив саме вчителя. В своєму листі від 11 березня 1905 р. він писав: «В[исоко] Поважний Пане Професор! Ділюся з В[исоко] Поважним Паном Професором радісною звісткою, що вчора комісія суперарбітральна увільнила мене раз на все від військової служби. Евентуально міг би я вже особисто реферувати свою працю, на коли В[исоко] Пов[ажний] П[ан] Професор її ласкаво переглянуть» (ЦДІАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 334: 12 зв.).

Та справжнім випробуванням для взаємин досвідченого та початкуючого дослідників минулого стала справа підготовки останнім докторату. Листи молодого історика переконують у тому, що як тема дисертації «Жигимонт Кейстутович – великий князь литовсько-руський 1432–1440 рр.», так і опрацювання її численних сюжетів відбувалося у тісному професійному діалозі з М. Грушевським. Так, Б. Барвінський радився з приводу добору відповідних джерел, просив про випозичання літератури з книгозбірні професора, інформував стосовно

термінів завершення роботи та складання докторських іспитів. При цьому він неодмінно дякував «за клопіт, за прихильну раду» (ЦДІАУК, 1235, оп. 1, спр. 334: 1-11 зв.). Молодий вчений щиро ділився з М. Грушевським переживаннями з приводу запізнення з термінами завершення роботи: «Й справді мені дуже прикро, що молодші мої товариші мають вже то іспити, то докторати, а я все ще з нічим» (ЦДІАУК, 1235, оп. 1, спр. 334: 11 зв.).

В свою чергу, М. Грушевський як голова Історико-філософської секції НТШ завжди йшов на зустріч Б. Барвінському у його проханнях скликати її засідання для дискусії довкола ключових сюжетів дисертаційної праці (Грушевський, 2021: 195). Як відомо з листів Б. Барвінського, найбільш ґрунтовне обговорення відбулося 13 червня 1905 р. На ньому молодий історик за участі І. Франка, М. Грушевського, С. Томашівського та інших членів секції реферував останній розділ праці про Жигимонта Кейстутовича (ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 42: 60 зв.). Підсумком цього ретельного обговорення, як згадував пізніше Б. Барвінський, було те, що його працю «згодився проф. Грушевський прийняти як докторську» (Барвінський, 1907: 3).

Незважаючи на те, що дисертація Б. Барвінського була підготовлена в тривалій співпраці з М. Грушевським, офіційним керівником початкуючого історика став Л. Фінкель. До такої зміни промоторів докторату вочевидь призвів вже згадуваний конфлікт М. Грушевського з О. Барвінським, який власне у той час досяг апогею. Його зовнішнім проявом стала відмова професора прочитати надісланий учнем рукопис книги: «Поважний Пане! Кількома наворотами брався я до читання Вашої праці, але що письмо дуже густе, а при тім помазане, забирає се дуже багато часу, а його не маю» (ВРЛННБ імені В. Стефаніка, ф. 11, № Барв. 3500, п. 99: 5). Оскільки цей сюжет отримав належне висвітлення в літературі (Тельвак, Педич, 2016: 70), ми не аналізуватимемо його спеціально. Відзначимо тільки, що на відміну від колег по львівській історичній школі, Б. Барвінський опублікував свій докторат не на шпальтах «Записок НТШ», а окремою книгою в 1905 р. (Барвінський, 1905). Ця праця зустріла доволі критичне обговорення в літературі, де відзначалася дослідницька сміливість вченого, але разом із тим робився закид стосовно апріорності багатьох історіографічних припущень. Своім враженням про книгу учня на сторінках четвертого тому «Історії України-Руси» поділився й М. Грушевський, вказавши на «старанно зроблений перегляд матеріалу, хоч не поглиблений і мало оригінальний взагалі» (Грушевський, 1993: 477).

Зміна наукового керівника Б. Барвінського у короткому часі стала темою для львівських поголосок, в яких експонувалося упереджене ставлення М. Грушевського до праці учня. В опозиційній до О. Барвінського пресі висміювалася надмірна амбітність його сина та виопуклювалися закиди критики на адресу історичних студій молодого історика. Сам він навіть був змушений спростовувати факт конфлікту з учителем на сторінках редакційного батьком часопису «Руслан» (Барвінський, 1907: 3). Обурювався львівським поголоскам і М. Грушевський. Так, коли знайомі намагалися його присоромити фактом розширення «території конфлікту» з О. Барвінським на його сина, вчений у щоденнику занотував: «Вчора був Копач, оповідав про говорення на мене Барвінського і Студинського, що я мішаю персоналії до публичних справ (праця Б. Барвінського); Копач намовляв на уступки – але ті люде все будуть по собі міряти» (Грушевський, 2021: 205).

Те, що ані М. Грушевський, ані Б. Барвінський не надали великого значення справі зміни наукового керівника докторату свідчить їхнє подальше листування. Молодий історик невдовзі після отримання ступеню став співробітником бібліотеки Львівського університету і неодноразово писав голові НТШ у справі придбання видань Товариства для книгозбірні навчального закладу (ЦДІАУК, 1235, оп. 1, спр. 334: 13-14 зв.). Також він надалі активно співпрацював з очолюваною вчителем Історично-філософською секцією та редакційними «Записками НТШ» (ЦДІАУК, 1235, оп. 1, спр. 334: 15). Більше того, коли М. Грушевський у Києві в 1914 р. заснував журнал «Україна» і шукав для нього співробітників, Б. Барвінський охоче підставив йому плече своїми науковими текстами (ЦДІАУК, 1235, оп. 1, спр. 334: 16-16 зв.).

В роки Першої світової війни та подальшого періоду Визвольних змагань Б. Барвінський і М. Грушевський вочевидь не контактували, адже кожен з них був зайнятий розбудовою української державності – перший на західноукраїнських теренах, а другий на Наддніпрянщині. Не згадується ім'я Богдана і в розлогіму епістолярію М. Грушевського часів еміграції: він тоді плекав історико-соціологічні студії і добирав співробітників головно з-поміж емігрантської молоді. Натомість, після повернення до опанованого більшовиками Києва визначний історик відновив свої дослідження над українським минулим ранньомодерного часу і потребував співпраці колишніх галицьких вихованців. Прикметно, що серед небагатьох учнів, до кого з пропозицією про співпрацю звернувся київський академік, був і Б. Бар-

вінський. Пам'ятаючи про залюбування учня в науковому рецензуванні, він писав: «[...] Як свого колишнього ученика, запрошую Вас до тіснішої участі в наших виданнях. Особливо бажані короткі звістки до хроніки про наукові і культурні явища і теми, і до «Критики»» (ВРЛННБ імені В. Стефаника, ф. 11, № Барв. 3500, п. 99: 3).

Відтоді між давніми колегами налагодився жвавий книгообмін. В той час Б. Барвінський з висоти власного чималого історіографічного досвіду переосмислив значення М. Грушевського для власного фахового становлення. Наприклад, у передмові до монографії про свого гімназійного вчителя Юліана Целевича він зазначив: «Нехай отже по завершенню отсеї праці буде дозволено мені згадати тут у першу чергу імя академіка Михайла Грушевського, котрого монументальна «Історія України-Руси» служила мені все трітнім дороговказом протягом моєї 26-літньої наукової праці й, буде ним і в будучині. Його залізна трудящість була для мене захоотою й при писанню отсеї праці» (Барвінський, 1927: VI). На жаль, щойно відновлені взаємини між вчителем і учнем перервали репресії проти М. Грушевського, а відтак і його передчасна смерть.

В подальші роки, незважаючи на прискорену радянізацію західноукраїнських теренів протягом 1939–1941 рр. Б. Барвінський і далі плекав добру пам'ять про свого видатного вчителя. Певним доказом цього є лист Марії Грушевської до Б. Барвінського, написаний у Києві 6 березня 1941 р. Його зміст дозволяє припустити, що це була відповідь на звернення галицького історика, який планував відвідати у справах українську столицю і принагідно провідати добре знану йому з юнацьких років вчителю вдову. Розчулена листом Б. Барвінського, М. Грушевська з відчутною ностальгією писала: «Кілька днів тому я одержала Вашого лист; дуже, дуже дякую за милу пам'ять і за таке щиро приятельське відношення. Буду дуже рада бачити Вас у себе, поговорити про близьких нам людей і розпитати про тих усіх, яких ми знали: Ви – з дитинства, я – з молодих літ... А поки що прошу передати їм усім мій сердечний привіт» (ВРЛННБ імені В. Стефаника, ф. 11, № Барв. 3395: 1). Нам наразі невідомо, чи цей запланований візит Б. Барвінського до Марії Сильвестрівни був реалізований.

У перші повоєнні роки Б. Барвінський зазнав чималих цькувань з боку нових окупантів західноукраїнських земель. Крім шляхетського походження, радянська влада ставила йому на карб перебування в тіснішому гроні вихованців М. Грушевського. Втім, як і інші представники львівської історичної школи (М. Кордуба, І. Крип'якевич, О. Терлецький та ін.) він не зрадив пам'яті вчителя та відмовився паплюжити його ім'я на модних тоді самопокаянних масових процесах. Ба більше, з характерною для себе відвагою він прилюдно атестував «шантрапою» партійних критиків спадщини М. Грушевського (Галайчак, Луцький, Микитів, 1995: 351). Все це обіцяло чималі клопоти для вже немолодого вченого, адже інші представники родини Барвінських зазнали кримінальних переслідувань. Постійний морально-психологічний пресинг підірвав і так непоказне здоров'я Богдана Олександровича і 8 лютого 1958 р. він відійшов у засвіти. Останній спочинок визначний представник школи М. Грушевського знайшов у родинному гробівці на Личаківському цвинтарі.

Висновки. Підсумовуючи багаторічні взаємини Б. Барвінського з М. Грушевським, відзначимо їхню відкритість і динамічність моделей спілкування. У першому випадку можемо говорити про притаманну всій львівській історичній школі щирість фахового й особистісного діалогу вчителя з учнем, що була головною рисою психологічного клімату цього історіографічного осередку. Як засвідчило листування між істориками, це уможливило відвертий фаховий обмін думками, оперативну взаємодопомогу й емпатію в обговоренні особистісних проблем. Стосовно другого аспекту вкажемо на лабільність комунікативних практик, що передбачала їхню органічну адаптацію до зміни соціокультурної ситуації. Засновник школи уважно відстежував фахове дозрівання Б. Барвінського, вносив у цей процес необхідні корективи і вчасно замінив вчительську опіку партнерським діалогом. Молодший колега, натомість, проніс через ціле життя сформоване у молодості розуміння фундаментальності національного служіння вчителя, допомагаючи йому в численних науково-громадських проектах. Таке товариське спілкування помітно інтенсифікувало творчий пошук обох істориків, сприяючи поступу української соціогуманітаристики ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барвінський Б. *Др Юліан Целевич (23. III. 1843–24. XII. 1892). Його наукова діяльність на полі української історіографії і етнографії в світлі давніших та новіших дослідів*. Львів, 1927. 334 с.
2. Барвінський Б. Заява. *Руслан*. 1907. Ч. 208. С. 3.
3. Барвінський Б. *Жигимонт Кейстутович – великий князь литовско-руський (1432–1440 рр.)*. Історична монографія. Жовква, 1905. 169 с.

4. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника (ВРЛННБ імені В. Стефаника). Ф. 11. № Барв. 3500. П. 99. Арк. 5.
5. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника (ВРЛННБ імені В. Стефаника). Ф. 11. № Барв. 3495. Арк. 1.
6. Галайчак Т., Луцький О., Микитів Б. та ін., упоряд. *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали*. Т. 1: (1939-1953). К.: Вид-во "Наукова думка", 1995. 750 с.
7. Грушевський М. Злобна напасть. *Діло*. 1907. Ч. 246. С. 1.
8. Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 4. Київ : Наук. думка, 1993. 535 с.
9. Грушевський М. С. *Щоденник (1902–1914 рр.): У двох томах*. Т. 1 (1902–1907) / Упоряд., вступна стаття, коментарі С. Панькова. Київ: ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України, 2021. 544 с.
10. Грушевський М. Рецензія: Богдан Барвінський – З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі 1250 р. (історично критична аналіза). *Записки НТШ*. 1902 а. Т. L. С. 12-13.
11. Грушевський М. До справи хронологічної звязи в Галицько-волинській літописи. Кілька заміток до статі Б. Барвінського. *Записки НТШ*. 1902b. Т. LII. С. 1-14.
12. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1693. 12 арк.
13. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 26. Оп. 15. Спр. 599. Арк. 3.
14. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 26. Оп. 15. Спр. 600. Арк. 3.
15. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 26. Оп. 15. Спр. 601. Арк. 3.
16. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 26. Оп. 15. Спр. 602. Арк. 3.
17. Н. М. [Молчановський Н.]. Рецензія: Богдан Барвінський. З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі 1250 р. Історично-критична аналіза. Львів, 1901. *Киевская старина*. 1902. Т. LXXXVI. С. 38-39.
18. Тельвак В. "Історичні вправи" Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. 2016. Випуск 19/20. С. 313-322.
19. Тельвак В. Львівський університет у становленні історичної школи Михайла Грушевського. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 10. С. 46-52.
20. Тельвак В. Михайло Грушевський в оцінках своїх учнів (перша третина ХХ ст.). *Історіографічні дослідження в Україні*. 2013. Вип. 23. С. 160-197.
21. Тельвак В. Михайло Грушевський та Олександр Барвінський на тлі українського руху кінця ХІХ – першої третини ХХ століття. *Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції*. Т. CCLXX. 2017. С. 82-102.
22. Тельвак В., Дядюк М., упоряд. *Листування Михайла Грушевського. Т. 7: Листування Михайла Грушевського з Олександром Барвінським*. Львів; Київ; Нью-Йорк; Острог, 2019. 208 с.
23. Тельвак В., Педич В. *Львівська історична школа Михайла Грушевського*. Львів, 2016. 440 с.
24. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського: культура конфлікту. *Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*. 2015. Volume X. S. 234-241.
25. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського: становлення, функціонування, структура. *Galicia. Studia i materiały*. 2015. № 1. S. 229-251.
26. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського: комунікативна природа та психологічний клімат. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2014. Вип. 25. С. 26-53.
27. Тельвак В., Педич В. Персональний склад львівської історичної школи Михайла Грушевського: методологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 36. С. 18-35.
28. Центральний державний історичний архів України у Києві (ЦДІАУК). Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 334. Арк. 1–11.
29. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ). Ф. 309. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 60 зв.

REFERENCES

1. Barvinskyi, B. (1927). *Dr Yuliiian Tselevych (23. III. 1843–24. XII. 1892). Yoho naukova diialnist na poli ukrainskoi istoriohrafii i etnohrafii v svitli davnishykh ta novishykh doslidiv [Dr. Yuliyian Tselevich (23. III. 1843–24. XII. 1892). His scientific activity in the field of Ukrainian historiography and ethnography in the light of older and more recent research]*. Lviv. 334 s. [in Ukrainian].
2. Barvinskyi, B. (1907). Zaiava [Statement]. *Ruslan*. Ch. 208. S. 3. [in Ukrainian].
3. Barvinskyi, B. (1905). *Zhygymont Keistutovych – velykyi kniaz lytovsko-ruskyi (1432–1440 rr.). Istorychna monohrafiia [Zhimont Keistutovych – Lithuanian-Russian Grand Duke (1432–1440). Historical monograph]*. Zhovkva, 169 s. [in Ukrainian].
4. Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky imeni V. Stefanyka (VRNLNB named after V. Stefanyk) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Department of manuscripts (VRNLNB named after V. Stefanyk)]. F. 11. № Барв. 3500. P. 99. Арк. 5. [in Ukrainian].
5. Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky imeni V. Stefanyka (VRNLNB named after V. Stefanyk) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Department of manuscripts (VRNLNB named after V. Stefanyk)]. F. 11. № Барв. 3495. Арк. 1. [in Ukrainian].
6. Halaichak T., Lutskyi O., Mykytiv B. ta in., uporiad. (1995). *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy [Cultural life in Ukraine. Western lands. Documents and materials]*. Т. 1: (1939-1953). К.: Vyd-vo "Naukova dumka". 750 s. [in Ukrainian].
7. Hrushevskiy, M. (1907). Zlobna napast [A malicious attack]. *Dilo*. Ch. 246. S. 1. [in Ukrainian].

8. Hrushevskiy, M. (1993). *Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus']*. T. 4. Kyiv : Nauk. dumka. 535 s. [in Ukrainian].
9. Hrushevskiy, M. (2021). *Shchodennyk (1902–1914 rr.) [Diary (1902–1914)]*: U dvokh tomakh. T. 1 (1902–1907) / Uporiad., vstupna stattia, komentari S. Pankova. Kyiv: IUAD im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, 544 s. [in Ukrainian].
10. Hrushevskiy, M. (1902a). Retsenziia: Bohdan Barvynskiy – Zizd halytskoho kniazia Danyla z uhorskyim korolem Beleiu IV v Preshburzi 1250 r. (istorychno krytychna analiza) [Bohdan Barvynskiy – The meeting of the Galician prince Danylo with the Hungarian king Belya IV in Preshburz in 1250 (historically critical analysis)]. *Zapysky NTSh*. T. L. S. 12-13. [in Ukrainian].
11. Hrushevskiy, M. (1902b). Do spravy khronologichnoi zviazy v Halytsko-volynskii litopysy. Kilka zamitok do stati B. Barvynskoho [Chronological connections in the Galician-Volyn annals. A few notes on the gender of B. Barvynskiy]. *Zapysky NTSh*. T. LII. S. 1-14. [in Ukrainian].
12. Derzhavnyi arkhiv Lvivs'koi oblasti (DALO) [State archives of Lviv Oblast]. F. 26. Op. 7. Spr. 1693. 12 ark. [in Ukrainian].
13. Derzhavnyi arkhiv Lvivs'koi oblasti (DALO) [State archives of Lviv Oblast]. F. 26. Op. 7. Spr. 599. Ark. 3. [in Ukrainian].
14. Derzhavnyi arkhiv Lvivs'koi oblasti (DALO) [State archives of Lviv Oblast]. F. 26. Op. 7. Spr. 600. Ark. 3. [in Ukrainian].
15. Derzhavnyi arkhiv Lvivs'koi oblasti (DALO) [State archives of Lviv Oblast]. F. 26. Op. 7. Spr. 601. Ark. 3. [in Ukrainian].
16. Derzhavnyi arkhiv Lvivs'koi oblasti (DALO) [State archives of Lviv Oblast]. F. 26. Op. 7. Spr. 602. Ark. 3. [in Ukrainian].
17. N. M. [Molchanovskiy M.]. (1902). Retsenziia: Bohdan Barvynskiy – Zizd halytskoho kniazia Danyla z uhorskyim korolem Beleiu IV v Preshburzi 1250 r. (istorychno krytychna analiza) [Bohdan Barvynskiy – The meeting of the Galician prince Danylo with the Hungarian king Belya IV in Preshburz in 1250 (historically critical analysis)]. *Kyevskaia staryna*. T. LXXVI. S. 38-39. [in Ukrainian].
18. Telvak, V. (2016). "Istorychni vpravy" Mykhaila Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti: sprobha rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevskiy's "Historical Exercises" at Lviv University: an attempt at reconstruction]. *Ukrainskyi arkhieohrafichnyi shchorichnyk. Nova seriia*. Vyp. 19/20. S. 313-322. [in Ukrainian].
19. Telvak, V. (2014). Lvivskiy universytet u stanovlenni istorychnoi shkoly Mykhaila Hrushevskoho [Lviv University in the formation of the historical school of Mykhailo Hrushevskiy]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 10. S. 46-52. [in Ukrainian].
20. Telvak, V. (2013). Mykhailo Hrushevskiy v otsinkakh svoikh uchniv (persha tretyna XX st.) [Mykhailo Hrushevskiy in the evaluations of his students (first third of the 20th century)]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. Vyp. 23. S. 160-197. [in Ukrainian].
21. Telvak, V. (2017). Mykhailo Hrushevskiy ta Oleksandr Barvynskiy na tli ukrainskoho rukhu kintsia XIX – pershoi tretyny XX stolittia [Mykhailo Hrushevskiy and Oleksandr Barvynskiy against the background of the Ukrainian movement of the end of the 19th – the first third of the 20th century]. *Zapysky NTSh. Pratsi Istorychno-filosofskoi sekti*. T. CCLXX. S. 82-102. [in Ukrainian].
22. Telvak V., Diadiuk M., uporiad. (2019). *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho. T. 7: Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho z Oleksandrom Barvynskym [Correspondence of Mykhailo Hrushevskiy. T. 7: Correspondence of Mykhailo Hrushevskiy with Oleksandr Barvynskiy]*. Lviv; Kyiv; Niu-York; Ostroh. 208 s. [in Ukrainian].
23. Telvak V., Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho [Lviv historical school of Mykhailo Hrushevskiy]*. Lviv. 440 s. [in Ukrainian].
24. Telvak V., Pedych, V. (2015). Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: kultura konfliktu [Mykhailo Hrushevskiy Lviv Historical School: Culture of Conflict]. *Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*. Volume X. S. 234-241. [in Ukrainian].
25. Telvak V., Pedych, V. (2015). Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: stanovlennia, funktsionuvannia, struktura [Mykhailo Hrushevskiy Lviv Historical School: formation, functioning, structure]. *Galicja. Studia i materialy*. № 1. S. 229-251. [in Ukrainian].
26. Telvak V., Pedych, V. (2014). Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: komunikatyvna pryroda ta psykhologichnyi klimat [Mykhailo Hrushevskiy Lviv Historical School: communicative nature and psychological climate]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. Vyp. 25. S. 26-53. [in Ukrainian].
27. Telvak V., Pedych, V. (2015). Personalnyi sklad Lvivskoi istorychnoi shkoly Mykhaila Hrushevskoho: metodolohichni aspekt [Personnel of the Lviv historical school of Mykhailo Hrushevskiy: methodological aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia «Istoriia»*. Vyp. 36. S. 18-35. [in Ukrainian].
28. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyiv (CDIAUK) [Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv]. F. 1235. Op. 1. Spr. 334. Ark. 1–11. [in Ukrainian].
29. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lviv (CDIAUL) [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv]. F. 309. Op. 1. Spr. 42. Ark. 60 zv. [in Ukrainian].